

О. ШИК: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНІ»

У статті проаналізована концепція реформи національної економіки чехословацького економіста О.Шика.

Ключові слова: Чехословацьчина, «Празька весна», «нова система господарського управління».

The article deals with the concept of the reform of the national economy Czechoslovakian economist O.Shyk.

Key words: Czechoslovakia, the "Prague Spring", "a new system of economical management".

Економічна реформа в Чехословащині середини 60-х років ХХ ст., яку називали «ною системою господарського управління», пов'язана передусім з іменем О. Шика; вона не була експериментом, що проводився таємно. Реформа була ухвалена партійним керівництвом і здійснювалась як офіційна лінія партії і держави. Проблема полягала лише в непослідовному проведенні економічної реформи, що стало наслідком побоювання керівництвом країни політичних ускладнень, втрати партією контролю за ситуацією. Економічна реформа була засуджена як «шиковський ревізіонізм» керівництвом КПЧ тільки після приходу до влади Г. Гусака (1969 р.) [18, с. 69].

Внесок О.Шика в загальний розвиток процесу Празької весни досліджував П.Грубі, чех за походженням, основну свою наукову діяльність здійснював в Швейцарії та США [13]. Погляди О.Шика на розвиток соціалістичної економіки також досліджував в своїх працях ізраїльський дослідник Г. Голан [7]. Питання економічної кризи в 60-х роках ХХ ст. в Чехословащині та роль О.Шика у її розв'язанні розглядає В.В. Кусін [10].

Предметом нашої статті є економічна концепція О.Шика та процес її реалізації у Чехословащині періоду «Празької весни».

Необхідність упровадження змін в економічному житті країни стала очевидною вже на початку 60-х років. Із цією метою ще при підготовці до ХІІ з'їзду КПЧ (серпень 1962 р.) А. Новотни на третину змінив склад ЦК, а склад кандидатів у члени ЦК було замінено на 80 % [5, с. 493].

Нові погляди на економіку й політику на ХІІ з'їзді КПЧ виклали у доповідях О. Чернік, С. Ленарт, М. Вацулік, Д. Колдер. Великий успіх мав О. Шик, залучений до дискусії одним з останніх. А. Новотни приховав від Політбюро запрошення О. Шика до дискусії. Це дало більшості привід запідозрити А. Новотни в правому ухилі. Із цього часу починає зростати вплив О. Шика не лише в питаннях економічної реформи, а й у політичних підходах, із демократизацією яких О. Шик пов'язував успіх змін в економіці. Ідеї О. Шика користувалися підтримкою не лише серед економістів-теоретиків, але й серед керівних кадрів на підприємствах. Представники догматичних поглядів створили гучну овацію під час виступу О. Шика, у якому він детально схарактеризував стан чехословацької економіки, закликав до інтелектуальних і соціальних перетворень, вимагав боротися з консервативними елементами, які гальмують застосування прогресивних методів вирішення існуючих проблем, боротися зі старими догмами й помилковим уявленням про соціалізм [5, с. 660].

Упродовж досліджуваного періоду О. Шик очолював Інститут економіки ЧСАН, у якому працювала група вчених-економістів, що поділяли погляди О. Шика, а саме: К. Коуба, Ч. Кожушнік, Б. Левчік, Ф. Нахтігал, О. Турек, І. Коста та інші. Цей колектив у 1962-1963 рр. сконцентрувався на глибокому аналізі чехословацької економіки й розробці моделі реформи, спрямованої на усунення причин її негативного розвитку через застосування значної децентралізації управління. Робота проводилась приховано від ЦК КПЧ, оскільки А. Новотни виступав проти будь-якої децентралізації управління [2, с. 141, 159, 160].

Розуміння складності ситуації в економіці Чехословащини О. Шиком знайшло відображення в «Програмі прискорення реалізації нової системи планового управління», яку він розробив разом із Й. Томаном у 1966 р. Автори програми висловили такий погляд на плановий підхід до управління економікою: «...нинішньому підході не вистачає об'єктивних критеріїв для пошуку ефективності національної економіки. Традиційна форма плану, яка зв'язує майбутній розвиток економіки в межах системи фіксованих, схвалених центральною владою цифр, не тільки не може допомогти процесові консолідації економіки, але несумісна з ним загалом... Без змін принципу, за яким підприємства не беруть участі в розробці плану, ніколи не може бути складений оптимальний план» [23, с. 46].

Мова йде насамперед про принципову зміну політики держави в економіці, що виражається, з одного боку, у намаганні позбутися обов'язкових завдань, команд і заборон із центру, які обмежують можливість прийняття економічно виважених рішень підприємствами, а з іншого – створити економічні умови інтенсивного економічного тиску на підприємства для стимулювання їх матеріальної зацікавленості в технічному й економічному розвитку. Для цього необхідно забезпечити підвищення ефективності централізованого управління й планування. Оскільки наявна директивна система планування не в змозі охопити всі складні зміни кон'юнктури ринку й потреб суспільства, спотворює критерії ефективності та оцінки виробництва, вона не може не породжувати антисоціальних тенденцій формальних показників [23, с. 49]. Подолання цієї проблеми, стверджує О. Шик, відкриває шлях до справді ефективного центрального управління, яке має будуватися на таких принципах:

- створення умов для оптимальних виробничих рішень (створення єдиних економічних правил), що дозволить упорядкувати основні економічні проблеми на підприємствах;
- використання економічних інструментів і плану центром (цінової, кредитної, відсоткової політики і т.ін.); на виконання планів необхідно дивитися з точки зору довгострокового розвитку соціальної сфери соціалістичного суспільства і з точки зору опосередкованих економічних відносин (інфраструктура, регіональні особливості і т. ін.);
- проведення кількісної оцінки економічної політики на основі передових методів економічного аналізу (структурний баланс, оптимізація розрахунків і т.д.);
- дотримання принципів динамічної рівноваги у сфері сучасних економічних процесів і прагнення до безперервного покращення ринку (тобто тепер потрібні процеси консолідації, а за необхідності, навпаки, слід проводити політику економічної експансії) [23, с. 50].

Виступаючи на ХІІІ з'їзді КПЧ 1966 р., О. Шик знову наголосив на необхідності радикальних змін в економіці і на демократизації суспільного життя як на обов'язковій умові вдалого проведення цих змін [2, с. 204, 205].

Та попри те, що ХІІІ з'їзд прийняв рішення прискорити впровадження реформ, політична ситуація в країні істотно змінилась, і вирішальним фактором, що визначав негативний характер цих змін, був прихід до влади в СРСР Л.І. Брежнєва. А. Новотни, як людина відстороненого М.С. Хрущова, намагався догодити новому Генеральному секретареві ЦК КПРС, тому процес реформування чехословацької економіки був різко призупинений. І лише з приходом до влади О. Дубчека реформаторські ідеї О. Шика отримали друге дихання.

З. Млинарж зазначає у зв'язку з цим: «Навіть не беручи до уваги «консервативне» крило дубчєковського керівництва, не можна забувати, що політика реформ почалася не дуже тріумфально. Стенограми грудневого 1967 р. і січневого 1968 р. пленумів ЦК нараховують 1500 сторінок, а реформаторські ідеї, виступи концептуального характеру займають там не більше 50 сторінок. Єдиним, хто говорив про суспільні, економічні й політичні проблеми, а також про цілі можливої реформи, був Ота Шик» [18, с. 102].

В уряді О. Черніка О. Шик став заступником голови уряду з питань економічної реформи. О. Дубчек із цього приводу зауважив: «Находили пропозиції ввести його (О. Шика – І.Ф.) до складу політбюро партії. Але я був переконаний, що свої здібності він краще проявить в уряді» [11, с. 156]. Утім З. Млинарж характеризує ставлення О. Дубчека до О. Шика так: «Понад те, Чернік, Кольдер і Дубчек рішуче виступали проти введення до політбюро Шика» [1, с. 114].

1968 рік О. Шик назвав другим шансом побудувати чехословацьку модель соціалізму, яка була б економічно успішною і яка могла б утілити всі справді соціалістичні й демократичні завдання. О. Шик, порівнюючи становище Чехословаччини із західним суспільством, убачає перевагу першої в тому, що західна цивілізація, поглинута розвитком масового споживання, перестала усвідомлювати сенс свого існування, тимчасом як не досить розвинута Чехословаччина, навпаки, почала зазірати за ці межі. О. Шик убачає потужне цивілізаційне джерело для природної основи чехословацького суспільного устрою в поверненні людини до своєї людської суті, яке має втілитись у творчому бутті. Водночас О. Шик наголошує на тому, що для розв'язання проблем світового масштабу необхідно кілька років творчої праці, спрямованої на досягнення рівня, який відповідав би вимогам НТР [14, с. 3].

Не сумніваючись у керівній ролі КПЧ у процесі побудови чехословацької моделі соціалізму, О. Шик наголошує на необхідності швидкого обрання такого ЦК, який користувався б широкою підтримкою партії [6, с. 2]. Основним критерієм оцінки діяльності партійних функціонерів і членів ЦК О. Шик вважає їхнє ставлення до рішень грудневого 1967 р. і січневого 1968 р. засідань пленуму ЦК КПЧ [16, с. 5].

Важливою умовою вдалого розвитку цього процесу О. Шик називає створення досконалого механізму гарантій демократії. Усі проблеми, що виникають у цьому процесові, мають вирішуватися шляхом відкритої для всього суспільства дискусії, якої не повинні уникати ні партія, ні інший представницький орган країни. Саме в цьому О. Шик убачає головну гарантію недопущення прийняття рішень методом масового підняття рук. О. Шик наголошує на тому, що в самих поняттях «рішення» і «голосування» має бути закладена альтернатива різних рішень [14, с. 3].

Упровадження демократії в усіх сферах суспільної діяльності для О. Шика не є самоціллю, а необхідною умовою поширення в майбутньому найкращих ідей, що виникають у процесі дискусії, яка контролюється суспільством і наявністю на місцях людей, здатних утілити ці ідеї в життя. Демократизація, на думку О. Шика, не означає ослаблення керівництва в політиці чи економіці, а, навпаки, його зміцнення через подолання безініціативності місцевого керівництва. У процесі демократизації недостатньо визначити нового мислячого керівника, важливо надати максимальну підтримку працівникам середнього й нижнього рівнів, навіть якщо вони припускалися помилок у минулому, але усвідомили їх і здатні виправити [6, с. 2].

Найскладнішу проблему О. Шик убачав у поєднанні ринкових механізмів і народногосподарського планування. Із цього приводу в мемуарах він зазначає: «Справа полягала не лише в тому, що, виходячи із якихось ідеологічних міркувань, хотілося підтримати планування, – у 1962 р. це було для мене пройденим етапом. Якби я був упевнений, що планування не потрібне й ринковий механізм сам спроможний забезпечити оптимальний розвиток нашого народного господарства, то я обов'язково, принаймні в матеріалах інституту для внутрішнього користування, розвинув би це положення теоретично. Але в цьому я не був упевнений і – хочу це підкреслити – до цього часу не впевнений» [2, с. 160-161].

Це питання О. Шик розглядає в праці «План і ринок за соціалізму» (1968). На його думку, економіка в Чехословаччині в кінці 60-х років ХХ ст. перебувала на такому етапі розвитку продуктивних сил, на якому неможливий був подальший розвиток виробництва без упровадження ринкових відносин. Ринкові відносини як прояв певних об'єктивних, непереборних суперечностей внутрішніх економічних інтересів людини відображають внутрішні суперечності суспільної праці в тогочасних умовах виробництва й споживання, що розвивало внутрішнє масове соціалістичне співробітництво.

Це робило неможливим привласнення засобів виробництва і було необхідною формою, через яку учасники виробничої кооперації співпрацювали всередині групи між собою і як відносно самостійна економічна одиниця брали участь у суспільному виробництві. Недостатнє застосування або придушення ринкових відносин підвищує рівень відмінностей між індивідуальним і колективним інтересами – з одного боку, суспільними інтересами, з іншого, і посилює прийняття односторонніх антисуспільних економічних рішень. Але було би спрощенням бачити необхідність використання ринкових відносин лише безпосередньо в колективній формі прийняття економічних рішень чи в функції пристосування колективної економічної діяльності до умов ринку [17, с. 336].

Необхідність уведення соціалістичних ринкових відносин О. Шик убачає також у тому, що вони мають використовуватися для узгодження колективних і суспільних економічних інтересів підчас прийняття рішення щодо перспектив виробничої діяльності на ринку в майбутньому, щоб вчасно корегувати виробництво відповідно до прогнозу змін на ринку [17, с. 337].

На його думку, типова капіталістична форма безпосереднього пристосування виробництва до непередбачуваного розвитку ринку виявляється в швидкому збагаченні окремих капіталістів і швидкому зубожінні робітників, тимчасом як соціалістична економіка створює умови для розвитку якісно нового виробництва, узгодженого з розвитком ринків. Це дозволяє не лише з більшою ймовірністю передбачити майбутню еволюцію попиту на внутрішніх ринках, але водночас регулювати основні чинники, що визначають розвиток цих ринків (зайнятість, грошові доходи, ціни і т. ін.), і рівномірне управління інвестиційною діяльністю. Усі ці заходи не захищають інтересів одного класу, але регулюють економіку країни загалом [17, с. 338].

Підставою для введення елементів ринкової економіки О. Шик убачає і наявну адміністративну форму планування виробництва, яка є дуже неефективною через велику енергоємність, тимчасом ринкові відносини стимулюють використання меншого обсягу ресурсів для досягнення більшої продуктивності. Тільки дбайливе впровадження соціалістичних ринкових відносин у суспільне виробництво створює умови для якісно нової перспективи налаштування виробництва, ринку і споживання [17, с. 339].

Супротивники ринкових відносин, зазначає О. Шик, наголошують на небезпеці розширення повноважень у прийнятті виробничих рішень підприємствами, що призведе до їх монополізації. Та цей аргумент не був використаний опонентами, коли за допомогою адміністративних методів управління були створені умови, за яких сформувався існуючий монополізм у виробництві [17, с. 341].

Для підвищення продуктивності праці О. Шик пропонує застосовувати принцип матеріального заохочення, оскільки саме лише моральне заохочення праці за рівних соціальних умов не є переконливим стимулом. Матеріальна винагорода повинна бути диференційованою, тоді вона створюватиме необхідний стимул для виконання суспільної праці із застосуванням досвіду, знань і навичок, потрібних для роботи різної складності. Супротивники використання економічних інструментів для стимулювання продуктивності праці надають перевагу моральним стимулам, вважаючи, що набагато легше й простіше вигодувати політичні закляки, гасла, тимчасом як набагато важче створювати відповідні економічні стимули для діяльності, здійснювати складний економічний аналіз, шукати причини економічних проблем і розв'язувати їх [17, с. 346].

Найважливішим практичним заходом, необхідним для покращення економіки країни, О. Шик уважав федералізацію Чехословаччини, від чого, на його думку, значною мірою залежав подальший економічний розвиток обох народів. Правильне розв'язання питання управління державною економікою й національними економіками мало полегшити прогресивний процес інтеграції на економічній основі з одночасним існуванням необхідної конкуренції [8, с.3].

Найнеобхіднішими кроками для реалізації нового способу управління економікою О. Шик уважав розв'язання двох взаємопов'язаних проблем: з одного боку – необхідність змін в інституційній структурі управління економікою, а з іншого – розробку й упровадження нової економічної політики. Реалізацію саме цих завдань О. Шик уважав необхідною умовою підвищення життєвого рівня трудящих, а це своєю чергою було метою його діяльності [4, с. 2].

Для розв'язання першої проблеми О. Шик пропонує знищити монополії міністерств, замінивши їх принципово новим органом – Господарською радою [4, с. 2]. Міністерство, як зазначає О. Шик, повинне відстоювати інтереси галузі, якою керує і за розвиток якої відповідає, а нам потрібний центральний орган, який би, враховуючи фактичні інтереси споживачів, керував виробництвом і гарантував, що з метою стійкого підвищення життєвого рівня створить необхідний економічний тиск на виробництво. За задумом О. Шика, цей орган мав би формувати й здійснювати антимонопольну політику, спрямовану проти підвищення цін, гарантувати

прогресивний розвиток зовнішньої торгівлі, що, своєю чергою, сприяло би значному зменшенню державного кредитування підприємств. А головне, наголошує О. Шик, такий орган усе це буде робити цілеспрямовано, а не хаотично [12, с. 59].

О. Шик зазначає, що центральні органи управління в новій системі мають захищати інтереси працівників не лише як виробників, але і як споживачів. Саме інтереси працівників як споживача тривалий час відсувалися на задній план. Тому для розв'язання цієї проблеми, на думку О. Шика, необхідно посилити роль таких організацій, як РПР, Союз колгоспників, Союз споживачів та ін., щоб вони брали участь у прийнятті рішень [8, с. 3].

Отже, на національному й федеративному рівнях таким органом мали стати господарські ради з різними експертними комісіями, а безпосередньо на підприємствах таким органом мала стати рада працівників [20, с. 2].

Рада працівників, залежно від розміру підприємства, може нараховувати 10 – 30 осіб, обраних із працівників підприємства. На тих підприємствах, що працюють у складних технічних або ринкових умовах, 10-30 % членів ради мали б бути незалежними експертами, що не працюють на цьому підприємстві. Ці члени ради, на думку О. Шика, мали б обиратися непрямым голосуванням вже обраних членів ради. У випадку, коли держава, банк чи інші організації надають підприємству довгостроковий кредит, незалежні експерти повинні у важливих випадках мати свого представника в раді з метою контролю за ефективністю управління [8, с. 3].

Керівництво підприємства як безпосередній керівний орган мало б планувати розвиток, організоване просування підприємства на ринку, впровадження інноваційних технологій, розв'язання кадрових питань [19, с. 3].

Рада працівників мала б розробляти для керівництва базову концепцію економічного розвитку підприємства, основні напрями інвестування, принципи розподілу валового доходу, квартальний і річний баланси та ін. Рада мала б вносити свої пропозиції на розгляд керівництва, але не знімати з керівництва відповідальності за його рішення. У випадку незгоди ради з деякими рішеннями керівництво має запропонувати інший варіант, а після другого слухання й дискусії дирекція зобов'язана взяти на себе відповідальність за рішення. Коли господарська рада вбачала б небезпеку для підприємства в діях керівництва, вона, на думку О. Шика, повинна б мати право застосувати вето. До компетенції ради належали б і питання аналізу роботи керівного складу підприємства, а також питання злиття підприємств [8, с. 3].

Урядом також були розроблені й прийняті принципи проведення змін в організації інтеграції підприємств. О. Шик головну мету впровадження цих принципів убачав у тім, що вони мали полегшити виправлення помилок, допущених в організації роботи підприємств у минулому. Основний зміст принципів був таким:

- створення кращих умов для економічної конкуренції з поступовою нормалізацією ринкових умов;
- сприяння коопераційним зв'язкам;
- ліквідація неприродно об'єднаних підприємств;
- сприяння просуванню чехословацьких підприємств на світовому ринку;
- сприяння зростанню національного доходу порівняно з часткою вираженого валового доходу за умови інтеграції.

Коментуючи ці принципи, О. Шик зазначає, що кожна зміна буде розглядатися всебічно на засіданні представників усіх підприємств, банків відповідного союзу й міністерства. Упровадження організаційних змін передбачало досягнення згоди між головним управлінням і підприємством у питанні про спосіб здійснення майнового й фінансового врегулювання. Перегляд усіх зобов'язань та інші зміни проводитиме відповідний міністр, який мав вирішити можливі розбіжності на основі незалежної експертизи. У Словаччині такі зміни на підприємствах мала здійснювати Словачька національна рада після узгодження з відповідним міністерством на тих самих засадах [15, с. 1-2].

Упровадження нової системи управління, наголошує О. Шик, поставить працівників соціалістичних підприємств у ситуацію, коли рівень управління підприємством буде прямо відбиватися на їхніх прибутках, тому реальним суб'єктом економічної діяльності має стати саме колектив підприємства. Уся діяльність підприємства має здійснюватися відповідно до інтересів трудового колективу й перебувати під його демократичним контролем. Головним критерієм у розгляді питання взаємодій між інтересами підприємства, особистості й суспільства О. Шик вважав таке: «Що є вигідним для суспільства – має бути вигідним для підприємства й особистості». На його думку, такий підхід мав забезпечити чехословацьке суспільство від розв'язання суспільних проблем за рахунок інтересів підприємства як економічного суб'єкта [16 с.1]. У зв'язку з цим О. Шик наголосив на необхідності відмінити постанову уряду (1967 р.), яка встановлювала межу росту зарплат і за якою продуктивність праці визначалася за допомогою показника виробленого валового продукту на одного працівника, що, своєю чергою, знищувало зацікавленість в ефективній праці й надзвичайно гальмувало технічний розвиток країни [18, с.6].

О. Шик зазначає, що головну роль у процесі оновлення мають відіграти самі підприємства та їхня ініціатива, викликана тиском справжніх соціалістичних, регульованих ринкових відносин, а для цього необхідно сформулювати економічну систему й дати підприємствам необхідну самостійність і відповідальність. А для забезпечення розвитку підприємств відповідно до сучасних стандартів необхідна команда досвідчених управлінців [8, с.3]. Для цього слід поступово замінити бюрократичні методи підбору керівних кадрів. О. Шик наголошує на тому, що наслідки рішень керівників мають відбиватися на їхньому власному матеріальному становищі. Також працівники повинні мати максимальну можливість впливати на всі рішення щодо роботи підприємства [20, с. 2].

Щоб утілити ці зміни в життя, наголошує О. Шик, необхідно побудувати широку систему самоуправління з демократично обраними органами, які б представляли інтереси різних груп. Така форма демократичного самоуправління, за задумом О. Шика, мала б максимально обмежити бюрократичні рішення сучасним менеджментом, який би спирався на найкращі керівні кадри та найсучасніші аналітичні методи роботи [20, с. 2]. Саме за такої організації управління й керівництва підприємством, на думку О. Шика, найкраще поєднується вимога сучасного управління підприємством із прагненням демократизації його управління та підвищення відповідальності й зацікавленості робітників у його розвитку [8, с. 3].

Значним недоліком чехословацької економіки О. Шик вважає її структурну розбалансованість, яка виявляється в переважанні важкої промисловості, що відтягує на себе більшу частину ресурсів країни. Це призводить до постійного зменшення випуску товарів масового споживання й послуг, від чого безпосередньо залежить ріст життєвого рівня [22, с. 3].

Одним із шляхів розв'язання проблеми підвищення життєвого рівня в країні О. Шик вважає створення приватних підприємств у сфері побутового обслуговування населення, особливо у сфері туризму, розвиток якого вимагає збільшення числа дрібних фірм, що, своєю чергою, може стати потужним джерелом валюти, необхідної для розвитку економіки країни [8, с. 3; 21, с. 3]. Урядова підтримка дрібного приватного виробництва зовсім не означає відновлення експлуатації людини людиною, адже соціалізм не може заборонити дрібне підприємство сімейного типу, яке використовує працю одного чи двох найманих робітників [21, с. 3].

Ефективність впровадження нової системи управління О. Шик безпосередньо пов'язує з характером економічної політики, яка буде застосовуватись для розв'язання таких проблем, що гостро постали перед чехословацьким суспільством, як, наприклад, демократизація економічного, а головне – політичного життя. У процесі демократизації суспільства політик убачав засіб для вивільнення прогресивних суспільних сил, що є необхідною умовою для втілення нової системи управління економікою в конкретних умовах Чехословаччини. Економічна система дозволяє лише почати лікування економіки, а спосіб лікування – це конкретна економічна політика найближчого майбутнього, яка може як допомогти, так і зашкодити, як стара командно-адміністративна система [19, с. 1]. Нова економічна політика має будуватися на тому, що підприємства повинні навчитися виробляти ту продукцію, що справді є потрібною на внутрішньому й зовнішньому ринках [3, с. 2]. О. Шик убачає в жорсткості ринкових умов засіб подолання монопольного становища чехословацьких підприємств і закриття деяких зовсім відсталих, не здатних пристосуватися до нових умов [18, с. 6].

Важливою умовою покращення економічного становища Чехословаччини О. Шик вважає підвищення конкурентної спроможності промисловості на зовнішніх ринках. Недостатня конкурентоспроможність чехословацьких товарів була однією з основних причин того, що головними експортерами чехословацької промисловості були країни, які розвиваються, а це не сприяло розвитку економіки. Ситуацію ускладнювали два основні чинники: неефективне виробництво та монополія держави в зовнішній торгівлі, а також неефективне сільське господарство, яке відтягувало на себе значну частину імпорту [20, с. 3].

Розв'язання цієї проблеми О. Шик убачав у відмові від політики протекціонізму в зовнішній торгівлі, у наданні права підприємствам, що мають значні прибутки від експорту, залишати частину прибутку собі, щоб зацікавити їх у розвитку виробничого та розширенні експорту; у ліквідації монопольного становища управління зовнішньої торгівлі, наданні дозволу підприємствам обирати найвигідніші для них форми здійснення закордонної торгівлі. У майбутньому роль держави в зовнішній торгівлі, на думку О. Шика, мала полягати в регулюванні курсу валют [20, с. 3].

Необхідним засобом для подальшого успішного розвитку чехословацької економіки О. Шик уважав також закордонний кредит. Кредит необхідно було спрямувати на розв'язання проблем виробництва. Позика мала б зіграти роль важливої економічної ін'єкції, яка допомогла б пришвидшити модернізацію промисловості, розширити ті виробництва, які покращили б становище Чехословаччини на міжнародних ринках. Вона допомогла б вивільнити ресурси для швидких структурних змін і переходу до ефективнішого виробництва. Найбільш імовірним кредитором О. Шик називає СРСР [15, с. 2]. Розмір кредиту О. Шик визначив у межах 300-500 млн. дол. США. Ця сума, на його думку, дала б можливість покінчити з неефективним експортом за умови збереження наявного імпорту. Також О. Шик наголошує, що договір про позику не має містити політичних вимог [9, с. 5].

Важливою умовою для створення справді комфортного життя в країні О. Шик вважає конкуренцію, яка передбачає альтернативний вибір на ринку і цим самим сприяє зниженню ціни товарів і послуг [22, с. 2].

Отже, теорія «ринкового соціалізму» О. Шика являє собою намагання поєднати елементи планової та ринкової систем управління економікою методом вдосконалення інституційної структури управління економікою, упровадження нової економічної політики та реформування політичної системи.

Так, під удосконаленням структури управління економікою О. Шик розуміє значну децентралізацію управління, що передбачало переорієнтування економіки з інтересів певної галузі на інтереси споживача через заміну вертикального способу управління (галузеві міністерства) ринковим менеджментом (господарська рада, рада працівників підприємства). У результаті цього трудовий колектив перетворювався на реального суб'єкта економічної діяльності.

Запровадження приватних підприємств сімейного типу у сфері послуг, за задумом О. Шика, мало сприяти подоланню розбалансованості економіки і разом з тим не допускало порушення соціалістичного принципу заборони експлуатації людини людиною.

Нова економічна політика передбачала підвищення конкурентної спроможності промисловості як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках та скорочення контролю держави в цій сфері до регулювання курсу валют, а також залучення закордонних інвестицій, які не передбачають політичних зобов'язань, для прискорення структурних змін і модернізації виробництва.

Упровадження нової економічної системи «ринкового соціалізму», за задумом О. Шика, передбачало здійснення значних змін і у суспільно-політичному житті країни, таких як оновлення складу ЦК КПЧ за принципом підтримки реформ, створення досконалого механізму гарантії існування демократії, а також проведення федералізації Чехословаччини.

Саме ці зміни політичної системи мали створити умови для реформування управління економікою, що передбачало використання ринкових механізмів, які, природно, не могли спрацювати в умовах старої командно-адміністративної системи й вимагали демократичних методів управління як економікою, так і політичною сферою.

Джерела та література

1. Млынарж З. Мороз ударил из Кремля; [пер. с чешского С.И. Разуван] / З.Млынарж. – М.: Республика, 1992. – 287 с.
2. Шик О. Весеннее возрождение – иллюзии и действительность. – М., Прогресс, 1991. – 392с.
3. A Documentary History of Communism. Volume 2 Communism and the World/ Robert V. Daniels. – London, 1987. – 459 p
4. Akademik O.Šik o hospodářských problémech // Rudé právo. – 1968. – 8 května. – S. 2
5. Cisař Č. Paměti. Nejen o žakulisi Pražského jara. – Praha: SinCon, 2005. – 1283 s.
6. Diskuse na plenárním zasedání ÚV KSČ: Soudruh Ota Šik // Rudé právo. – 1968. – 7 dubna. – S.2
7. Golan G. The Czechoslovak reform movement. – Cambridge: At the University press, 1971. – 349p.
8. Jak dál v hospodářské politice // Rudé právo. – 1968. – 22 května. – S.3
9. KSČ je dnes hlavním garantem demokratizace naší společnosti // Rudé právo. – 1968. – 16 května. – S.5
10. Kusin V.V. The intellectual origins of the Prague spring. – Cambridge: At the University press, 1971. – 153p.
11. Naděje umírá poslední. Vlastní životopis Alexandra Dubčeka / [editor Jiří Hochman]. – Praha: Svoboda – Libertas, 1993. – 296 s.
12. Hoppe J. Pražské jaro v mediích. Výběr z dobové publicistiky. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970, 11. díl / J. Hoppe. – Praha – Brno, ÚSD – Doplněk, 2004. – 444 s.
13. Hruby P. Fools and heroes. – Oxford: Pergamon press, 1980. – 265p.
14. Projev akademika O.Šika na zasedání České národní rady // Rudé právo. – 1968. – 2 srpna. – S.3
15. Soudruh Šik na aktivu v Ostrave // Rudé právo. – 1968. – 30 dubna. – S.2
16. Soudruh O.Šik na shromáždění vysokoškoláků // Rudé právo. – 1968. – 15 března. – S.1,5
17. Šik O. Plán a trh za socialismu / O.Šik. – Praha: Academia, 1968. – 362 s.
18. Šik O. O průmyslové a zemědělské výrobě / O.Šik // Rudé právo. – 1968. – 27 června. – S.6
19. Šik O. Jak žijeme. O čem se nesmělo mluvit / O.Šik // Rudé právo. – 1968. – 2 července. – S.3
20. Šik O. Jak vyvážíme / O.Šik // Rudé právo. – 1968. – 4 července. – S.3
21. Šik O. Nemusíme si utahovat opasky / O.Šik // Rudé právo. – 1968. – 11 července. – S.3
22. Šik O. Jak žijeme. O čem se nesmělo mluvit / O.Šik // Rudé právo. – 1968. – 2 července. – S.3
23. Vondrová J. Ekonomická reforma 1965–1969. Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970 №10. – Praha – Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Doplněk, 2010. – 488s.

УДК 94:[32.019.5(71):341.231.14(477)]”1960/1970”

Р. Сіромський

ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОЇ РСР У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ КАНАДИ (1960–1970-ТІ РОКИ)

Висвітлено основні підходи до трактування канадськими політиками правового статусу УРСР у 1960–1970-х роках. Особливий наголос зроблено на ролі україно-канадців у формуванні образу України у канадському суспільно-політичному дискурсі. На конкретних прикладах (Експо-67, візит П. Трюдо до СРСР та ін.) простежено порушення на міжнародному рівні питання національних прав українців.

Ключові слова: Канада, Українська РСР, правовий статус, права людини, Дж. Діфенбейкер, П. Трюдо, ООН.